

Степаненко Оксана Василівна,
асистент кафедри кримінального права
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
м. Одеса

ПРАВОВА ПРИРОДА ІНСТИТУТУ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Питання звільнення від кримінальної відповідальності посідають одне з провідних місць у науці кримінального права та правозастосовчій діяльності. Однак відношення науковців до звільнення від кримінальної відповідальності досить різні, крім того вчені по-різному визначають кримінально-правову природу даного інституту. Тому метою даної статті є дослідження кримінально-правової природи звільнення від кримінальної відповідальності.

В КК України немає визначення звільнення від кримінальної відповідальності, а лише вказано, що особа, яка вчинила злочин, звільняється від кримінальної відповідальності у випадках передбачених цим кодексом (ст. 44 КК України). Відповідно до п. 1 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення від кримінальної відповідальності» від 23 грудня 2005 р. № 12, звільнення від кримінальної відповідальності – це відмова держави від застосування щодо особи, котра вчинила злочин, установлених законом обмежень певних прав і свобод шляхом закриття кримінальної справи, яке здійснює суд у випадках, передбачених Кримінальним кодексом України, у порядку, встановленому Кримінально-процесуальним кодексом України.

Вищезазначене поняття «звільнення від кримінальної відповідальності» дещо схоже на визначення, які є в науковій літературі. Загалом науковці, серед яких Ю.В. Баулін, С.Г. Келіна, В.С. Єгоров, О.Ф. Ковітіді, О.С. Козак, В.О. Навроцький визначають звільнення від кримінальної відповідальності як відмову держави від застосування до особи, яка вчинила злочин, передбачених кримінальним законом обмежень її прав і свобод. Однак, вважаємо, що таке визначення є неповним так як не відображає чому держава відмовляється від застосування до певних осіб, які вчинили злочин, передбачених кримінальним законом обмежень.

Як зазначає О.І. Рарог [1, с. 379] ще на початку ХХ ст. професор М. С. Таганцев звернув увагу на існування обставин, які здатні усувати караність злочинного посягання. Така безкарність злочинного діяння містить в собі безсумнівно протиріччя, так як ніщо не може зробити злочинне незлочинним, але з точки зору доцільності кримінальної репресії наявність у кримінальному законодавстві таких обставин, які коріняться в фізичній неможливості або юридичній безцільності кримінально-правового впливу, видається цілком природним. Дана позиція широко підтримується сучасними українськими та

ГУМАНІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Матеріали міжнародного науково-практичного симпозіуму, 2016

зарубіжними вченими. Так, М. В. Бавсун вказує, що наявність підстав для звільнення особи від кримінальної відповідальності свідчить про те, що законодавець не ставиться до покарання, як до єдиного способу впливу на особу, яка визнана винною у вчиненні злочину та вважає доцільним в окремих випадках обходитись без його використання [2, с. 97]. О. І. Парог зазначає, що ідея про те, що за наявності певних обставин завдання кримінального законодавства і цілі покарання можуть бути досягнуті більш ефективно і з меншими соціальними витратами шляхом звільнення особи, яка вчинила злочинне діяння, від кримінальної відповідальності, підтримується і сучасними дослідниками, серед них, наприклад А. А. Магомедов та І. А. Тарханов [1, с. 379]. В свою чергу, Л. В. Головка та Ю. Ю. Коломієць зазначають, що принцип доцільності кримінального права виявляється в можливості звільнення особи від кримінальної відповідальності [3, с. 64; 4, с. 108]. Щодо даного аспекту, Ю. В. Баулін зазначає, що звільнення від кримінальної відповідальності сприяє успішній протидії злочинності і здатне досягти цілей покарання без його реального застосування [5, с. 186].

Враховуючи зазначене, погоджуємось з В. В. Скибицький, який на наш погляд, правильно вказує, що звільнення від кримінальної відповідальності застосовується, тому що цілі покарання і завдання кримінального законодавства можуть бути досягнуті (або вже досягнуті) без застосування кримінально-правового примусу [6, с. 25].

Тобто, закріпивши обов'язок або передбачивши можливість звільнення від кримінальної відповідальності законодавець встановив, що виправлення особи та попередження вчинення злочинів можливе без застосування кримінальної відповідальності та призначення покарання або вказані цілі вже досягнуто. Так, наприклад, встановлюючи імперативні види звільнення від кримінальної відповідальності законодавець був впевнений (або мав би бути впевненим), що якщо є наявні підстави для їх застосування, то особа яка вчинила злочин вже зазнала необхідних заходів для досягнення цілей кримінального закону та покарання, а тому недоцільно або ж навіть шкідливо застосовувати до такої особи кримінальну відповідальність. Застосування звільнення від кримінальної відповідальності не переслідує цілі кари, хоча злочин і вчинено.

В рамках даного інституту досить виразно проявляється співвідношення принципів доцільності, гуманізму та економії кримінальної репресії. Адже природа інституту звільнення від кримінальної відповідальності передбачає, що при його застосуванні цілі кримінального закону та покарання, можуть бути досягнуті (або вже досягнуто) значно меншими ресурсами та більш гуманними засобами. Тобто, сутність інституту звільнення від кримінальної відповідальності передбачає не просто відмову від засудження та покарання особи винної у вчиненні певного злочину, а вказує, що таким чином прогнозується, можливість досягнення цілей кримінального закону та покарання без обмеження прав та свобод людини.

ГУМАНІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Матеріали міжнародного науково-практичного симпозиуму, 2016

Поряд з цим Л.В.Іногамова-Хегай зазначає, що неприйнятним є тверджень, що загальною підставою звільнення від відповідальності є недоцільність притягнення особи до відповідальності та застосування до неї заходів кримінального характеру [7], при цьому автор посилається на позицію О.І.Рарога (Уголовное право России. Общая часть: Учебник / Под ред. А. И. Рарога. М., 1998. С. 258-259). Вчена зазначає, що недоцільність не можна розглядати як підставу хоча б уже тому, що це поняття неконкретне, носить занадто узагальнений характер. Недоцільним можливе притягнення до кримінальної відповідальності і з політичних, ідеологічних та інших мотивів, які нічого спільного не має з розглянутими видами звільнення. Однак, слід зазначити, що О.І.Рарог та інші вищезазначені нами вчені не визначають «недоцільність» як підставу звільнення особи від кримінальної відповідальності, а вказують на те, що інститут звільнення від кримінальної відповідальності заснований на принципі доцільності кримінального права. Адже підстави звільнення від кримінальної відповідальності чітко передбачені в КК України. Тому, навіть у тому випадку коли суд дійде висновку, що вже досягнуто цілей кримінального закону та покарання без притягнення винної особи до кримінальної відповідальності, а законних підстав для такого звільнення немає, то така особа все одно буде притягнута до кримінальної відповідальності. Тобто, в рамках даного інституту застосування принципу доцільності кримінального права обмежується підставами звільнення від кримінальної, які передбачені кримінальним законом.

Підсумовуючи, слід зазначити, що наявність в кримінальному законі інституту звільнення особи від кримінальної відповідальності свідчить про те, що покарання не є єдиним способом впливу на особу, яка визнана винною у вчиненні злочину. Адже у випадках, коли цілі покарання і завдання кримінального законодавства можуть бути досягнуті (або вже досягнуті) без застосування кримінально-правового примусу, притягнення особи до кримінальної відповідальності не відповідає принципу доцільності кримінального права. Враховуючи зазначене та для вірного розуміння сутності та призначення інституту звільнення від кримінальної відповідальності вважаємо за необхідне внести зміни у ст. 44 КК України доповнивши її поняттям звільнення від кримінальної відповідальності, наступного змісту: «Звільнення від кримінальної відповідальності - це відмова держави від застосування щодо особи, яка вчинила злочин, установлених законом обмежень певних прав і свобод шляхом закриття кримінального провадження, яке здійснює суд у випадках, передбачених Кримінальним кодексом України, у порядку, встановленим Кримінальним процесуальним кодексом України, так як цілі покарання і завдання кримінального законодавства можуть бути (або вже) досягнуті без притягнення її до кримінальної відповідальності». Таке доповнення відобразить кримінально-правову природу даного інституту, адже відмова держави від застосування щодо особи, яка вчинила злочин, установлених законом обмежень певних прав і свобод повинна бути не просто

ГУМАНІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Матеріали міжнародного науково-практичного симпозиуму, 2016

актом милосердя та направлена на економію кримінальної репресії, а ґрунтується на тому, що завдання кримінального закону та цілі покарання будуть досягнуті або вже досягнуті без притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Список використаних джерел

1. Уголовное право России. Общая часть / Под ред. А. И. Рарога. – 3-е изд., с изм. и доп. – М. : Эксмо, 2009. – 496 с.
2. Бавсун М. В. Целесообразность в уголовном праве: дис. на соиск. ученой степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / М. В. Бавсун. – Омск, 2002. – 186 с.
3. Головкин Л. В. Принципы неотвратимости ответственности и публичности в современном российском уголовном праве и процессе / Л. В. Головкин // Государство и право. – 1999. – №3 – С. 61-68.
4. Коломієць Ю. Ю. Невідворотність кримінальної відповідальності: правова природа та зміст: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Ю. Ю. Коломієць; Одес. нац. юрид. акад. – О., – 2005. – 199 с.
5. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності / Ю. В. Баулін // Вісник Асоціації кримінального права України, 2013, № 1(1). – С.185-207.
6. Скибицкий В. В. Освобождение от уголовной ответственности и отбывания наказания / В. В. Скибицкий. – Киев : Наук. думка, 1987. – 184 с.
7. Иногамова-Хегай Л. В. Конкуренция норм при освобождении от уголовной ответственности / Л. В. Иногамова-Хегай // Правоведение. – 2001. – № 6. – С. 116-128.

Тертишник Володимир Митрофанович,
доктор юридичних наук, професор,
академік Академії політичних наук,
професор Університету митної справи та фінансів,
м. Дніпро

ЮРИДИЧНА ВИЗНАЧЕНІСТЬ, ДЕМОКРАТИЗМ ТА ЯКІСТЬ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНУ

Якщо в цілому право є математикою свободи, то кримінально-процесуальне право – алгебра справедливого правосуддя. Отже формули закону мають бути наповненими точними і вкрай необхідними посилами, а, разом з тим, виключати непотрібні приписи, які тільки заплутують розв'язання проблеми.

Потрібно досягти єдності конкуруючих цінностей – достатньої повноти процесуальної форми і її максимальної лаконічності. Тільки за таких умов процесуальне право може стати мистецтвом істини, свободи і справедливості.

Правова визначеність передбачає формулювання в законі чітких, однозначних і зрозумілих правових приписів, за яких забезпечується легкість та доступність з'ясування змісту права і юридично забезпечену можливість скористатись цим правом, передбачуваність застосування правових норм.

Часто, декларуючи спрощення процесуальної форми, законодавець справді її спрощує, та інколи не там, де це було потрібно, а подекуди занадто формалізує і бюрократизує процес там, де цього можна було уникнути.